

Tamara Pirjavec Marčeta
Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Ivana Filipovića 4, HR-51000 Rijeka

PROBLEMI DVOJEZIČNE STRUČNE LEKSIKOGRAFIJE NA PRIMJERU TALIJANSKO-HRVATSKOG POSLOVNOG RJEČNIKA

Istraživanje obuhvaća analizu problema dvojezične leksikografije u ekonomskom diskursu na primjeru *Talijansko-hrvatskog poslovnog rječnika* autora Alda Luppija i Anite Jernej. Rezultati ispitivanja ukazuju na problem međujezičnog transfera pri navođenju parova riječi, odnosno pronalaženja ekvivalentnog pojma što višeg stupnja. Prijevodni, opisni i funkcionalni ekvivalenti otvaraju pitanje ujednačavanja i normiranja poslovne terminologije na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Razmotreno je uvođenje sintaktičkih usporedbi jezičnih jedinica izvornog jezika i jezika cilja.

1. Uvod

Za razliku od jednojezičnog rječnika u kojem se značenje svake terminološke jedinice definira kako bi se utvrdile osobine pojma koje su nužne i dovoljne za određivanje njegova sadržaja i opsega upotrebe, dvojezični je rječnik korelacijski rječnik prijevodnog karaktera. Njegov je osnovni cilj da termin polaznog jezika prevede istoznačnim terminom u drugom jeziku. U traganju za istoznačnim terminom leksikograf se susreće s problemima praktične i teorijske prirode. Rješavanje tih problema uvjetuje koncepciju rječnika.

Polazna je točka pri utvrđivanju koncepcije dvojezičnog stručnog rječnika određivanje njegove praktične svrhe, odnosno toga tko će biti korisnik rječnika. *Talijansko-hrvatski poslovni rječnik* autora Alda Luppija i Anite Jernej namijenjen je prvenstveno studentima, prevoditeljima, stručnjacima i poslovnim ljudima koji se bave ekonomijom, financijama i trgovinom, što dokazuje da se radi o širokom krugu korisnika, s jedne strane laicima s višim obrazovanjem, s druge strane stručnjacima sa znanjem stranog jezika ili bez velikog znanja stranog jezika. Svim tim korisnicima pomaže pri ovladavanju stručnom terminologijom, pri osposobljavanju za razumijevanje stručnog teksta

kao i u ostvarivanju usmene komunikacije u okviru struke, to jest širem i intenzivnijem komuniciranju i lakšem pristupu stručnoj i znanstvenoj literaturi iz područja ekonomije. Važno je naglasiti da su ti čimbenici presudni za rad leksikografa – prikupljanje leksičke građe, odabir natuknica, njihovu strukturu i opremu.

Pri odabiru leksičke građe autori *Talijansko-hrvatskog poslovnog rječnika* poslužili su se metodom tradicionalnog načina prikupljanja korpusa i ispisivanja kartica. Unatoč činjenici da se radi o solidnoj osnovi koju su leksikografi stoljećima upotrebljavali za izradu rječnika, važno je istaknuti da nam danas metode korpusne lingvistike i alati računalne lingvistike mogu omogućiti širi uvid u jezične pojave. Informacijska tehnologija nudi programe pomoću kojih u prvom redu dolazimo do popisa riječi po učestalosti. Isto tako, računalna obrada omogućuje prikaz konkordancija koje pružaju pouzdana saznanja o gramatičkom ponašanju, bogatstvu kolokacija i sintagmatskim karakteristikama određenog leksema. Nepobitno je da bi kompjutorska obrada reprezentativnih usporedivih korpusa bila poželjna pri izradi dvojezičnog rječnika (usp. Bratanić 1998:174). Rezultati istraživanja mogli bi se primijeniti i u strojnom prevođenju, odnosno pri izradi informatičkih alata.

Međutim i tradicionalna metoda prikupljanja leksičke građe urodila je rezultatom, rječnikom koji sadrži oko pedeset tisuća natuknica, te fraze, kolokacije i idiome suvremenog talijanskog poslovnog jezika. Autori su konzultirali jednojezične rječnike talijanskog jezika, Anićev *Rječnik hrvatskog jezika*, opće dvojezične rječnike, enciklopedijske rječnike kao i niz stručnih dvojezičnih rječnika iz područja ekonomije, financija, bankarstva i informatike (talijansko-engleskih, englesko-talijanskih, talijansko-francuskih i francusko-talijanskih).

2. Semantička ekvivalencija

Kao polazište naših istraživanja prihvatit ćemo činjenicu da je primarni zadatak dvojezičnog stručnog jezika prenošenje semantičke ekvivalencije. Izvorni leksem u polaznom jeziku mora u jeziku cilju dobiti svoj ekvivalent koji bi što preciznije trebao prenijeti značenje, sadržaj izvornog leksema.

Potpunu jednakovrijednost uglavnom je teško postići budući da ona zahtijeva da leksičko značenje određene dvije leksičke jedinice bude jednako u svim njegovim komponentama, to jest u designaciji, konotaciji i području primjene. Neizbježan zaključak je da se i lingvisti i stručnjaci moraju zadovoljiti nepotpunom ili djelomičnom ekvivalencijom različitog stupnja. Zgusta tvrdi da su problemi ekvivalencije u gotovo svim slučajevima uzrokovani anizomorfizmom jezika koji se s jedne strane nameće kroz razlike u organizaciji designata u pojedinim jezicima, a s druge strane kroz kulturne razlike (1991:275–277). Razmotrimo, radi ilustracije, zanimljive primjere leksičkih jedinica koje susrećemo u zaglavlju većine dopisa namijenjenom adresi poš-

ljaoca odnosno osnovnim podacima o talijanskoj tvrtki, a pronašli smo ih i u *Talijansko-hrvatskom poslovnom rječniku*:

(1) *partita IVA* – *stavka poreza na dodanu vrijednost*

Autori navode ekvivalent koji predstavlja doslovni prijevod čiji sadržaj u hrvatskom jeziku nije jasan. Riječ *partita* polisemična je i jedno od njenih značenja doista jest *stavka*. IVA je skraćenica za *imposta sul valore aggiunto* i u prijevodu znači *porez na dodanu vrijednost*. Međutim, sintagma *partita IVA* ne može imati svoj prijevodni ekvivalent budući da se radi o pojmu koji ne postoji u hrvatskom zakonodavstvu. Iz toga proizlazi da takav termin u hrvatskom jeziku ne postoji. Radi se o leksičkoj jedinici u talijanskom jeziku koja nema leksičku jedinicu s identičnim designatom u jeziku cilju. U nedostatku prijevodnog ekvivalenta leksikograf mora pribjeći funkcionalnom ekvivalentu ili pak eksplanatornom, odnosno deskriptivnom ekvivalentu koji daje najbogatiju informaciju. Funkcionalni ekvivalent leksičke jedinice *partita IVA* mogao bi biti *matični broj poduzeća* ili, u određenim slučajevima kada zakon to dopušta, *jedinstveni matični broj građanina (JMBG)*. Radilo bi se o nepotpunoj ekvivalenciji nižeg stupnja. Međutim u tom slučaju smatramo da bi eksplanatorni ekvivalent bio primjereniji. Naime, ne radi se samo o broju koji izdaje porezna uprava pravnim osobama. Uredi državne administracije u Italiji uz broj izdaju i odreske obrazaca za izdavanje faktura na kojima je taj broj otisnut, čega nema u Hrvatskoj. Možemo na kraju reći da objašnjenje leksičke jedinice može biti minimalno ili može graničiti s enciklopedijskim. Leksikograf mora odabrati jedan od ta dva načina i u tome mora biti dosljedan pri izradi rječnika. Nepobitno je da stručna leksikografija mora istovremeno voditi računa o lingvističkim načelima i o enciklopedijskom znanju (usp. Vanhese 1997:4).

(2) *CCIAA (Camera di Commercio, Industria, Agricoltura, Artigianato)* – *Komora za trgovinu, industriju, poljoprivredu, zanatstvo*

Ekvivalent koji su autori rječnika odabrali za talijansku skraćenicu *CCIAA (Camera di Commercio, Industria, Agricoltura, Artigianato)* u hrvatskom jeziku predstavlja doslovni prijevod. Kako takva institucija u Hrvatskoj ne postoji, predložimo najbliži ekvivalent, a to bi u hrvatskom jeziku bila *Gospodarska komora*. Važno je podsjetiti da se radi o djelomičnom ekvivalentu budući da se organizacija, struktura i svrha postojanja gospodarske komore u Italiji i u Hrvatskoj u velikom broju segmenata razlikuju. Istovremeno treba naglasiti da takav odabir nudi funkcionalni ekvivalent koji udovoljava zahtjevima komunikacijskog pristupa na pragmalingvističkoj razini (usp. Scarpa 1997:4).

Što se može zaključiti na osnovi tih primjera, gdje imamo ključne riječi visokofrekventne u jeziku poslovne korespondencije? Kad se u jeziku cilju ne može pronaći prijevodni ekvivalent koji bi istovremeno bio i funkcionalan, to jest koji bi bio najbliži leksičkoj jedinici u polaznom jeziku, leksikograf mora

pribjeći deskriptivnim ekvivalentima ili najbližim ekvivalentnim pojmovima, to jest funkcionalnim ekvivalentima. Smatramo da bi trebalo izbjegavati doslovne prijevodne ekvivalente koji ne odgovaraju potrebama korisnika rječnika i samo su u nekim slučajevima logički shvatljivi.

Na sljedećem primjeru može se ilustrirati upotreba opisnog ekvivalenta i doslovnog prijevodnog ekvivalenta:

- (3) *inflazione rampante* – *inflacija koja uzima maha, raširena inflacija*

Po našem mišljenju autori su osim eksplanatornog, opisnog ekvivalenta u tom slučaju mogli navesti sintagmu *galopirajuća inflacija* koja predstavlja primjereni funkcionalni ekvivalent u jeziku cilju, te se često može naći u stručnoj literaturi.

Sličnu situaciju potvrđuje nam sljedeći primjer:

- (4) *fatturato* – *ukupni prihod, bruto-proizvod, ukupna fakturirana vrijednost*

U tom bi slučaju pojmu *fatturato* od ponuđenih ekvivalenata jedino odgovarao opisni ekvivalent *ukupna fakturirana vrijednost*, sintagma koja se ponekad upotrebljava u znanstvenome jeziku. U većini stručnih i znanstvenih tekstova možemo pronaći termin *ostvareni promet*, koji je jasan i razumljiv najvećem broju korisnika rječnika. Dakle, funkcionalni ekvivalent bio bi *ostvareni promet*. Preostala dva ekvivalenta koje su autori ponudili ne odgovaraju značenju pojma *fatturato*. *Ukupni prihod* ekvivalent je za pojam *reddito lordo*, a *bruto-proizvod* za pojam *prodotto lordo*. Taj primjer ujedno ukazuje na važnost analize usporedivih tekstova. U budućnosti bi računalna obrada usporedivih korpusa zasigurno u velikoj mjeri smanjila mogućnost takvih pogrešaka. U današnjoj je situaciji korisnik dvojezičnog stručnog rječnika primoran često konzultirati jednojezične enciklopedijske rječnike i usporediti definicije termina na oba jezika. U prilog tim tvrdnjama ide i sljedeći primjer:

- (5) *conto economico* – *račun dohotka*

U hrvatskom jeziku pojmu *conto economico* odgovara funkcionalni ekvivalent *račun dobiti i gubitka*, uvriježen termin u računovodstvu i reviziji. *Račun dohotka* mogao bi za korisnika sa slabijim znanjem jezika ili nedovoljnim poznavanjem struke biti prilično teško shvatljiv opisni ekvivalent.

S druge strane, brojni primjeri ukazuju na to da su autori u prvom redu vodili računa o funkcionalnoj ekvivalenciji. Razmotrimo, samo radi ilustracije, sljedeće primjere:

- (6) *tratta a scadenza* – *mjenica na rok*
(7) *alla scadenza del contratto* – *po isteku ugovora*
(8) *giorno di scadenza* – *rok dospijeca*
(9) *a breve scadenza* – *dugoročno*

Spomenuli smo samo najvažnije od niza kolokacija koje su autori naveli uz

riječ *scadenza*. Izbor i bogatstvo kolokacija neizmjerljivo su korisni pri dekodiranju tekstova kao i pri enkodiranju, kao što je to, na primjer, pisanje jezično i situacijski prikladnih tekstova na stranom jeziku. To naravno vodi logičkom zaključku da pri izradi rječnika treba uvesti što više pragmatike, rutinskih formula i primjera iz upotrebe, u prvom redu tiska i usmene komunikacije.

3. Gramatičke osobitosti leksičkih jedinica

U *Talijansko-hrvatskom poslovnom rječniku* uz svaku natuknicu nalaze se gramatičke oznake, a često se daje i pripadnost termina određenom stručnom području skraćenicama čija su objašnjenja navedena u uvodnom dijelu. U ovom poglavlju razmotrit će se gramatičke osobitosti leksičkih jedinica, odnosno sintagmatske karakteristike određenog leksema koje doprinose bogatstvu kolokacija dvojezičnog stručnog rječnika. U dvojezičnom stručnom rječniku najčešće su nominalne i glagolske sintagme budući da su one osnovni nositelji značenja.

Neosporno je da među specijalnim leksičkim jedinicama imenice čine najvažniju vrstu riječi. Slijede pridjevi, koji ograničavaju opseg značenja imenice. U talijanskom jeziku oni zajedno tvore nominalnu sintagmu. Za ilustraciju poslužiti će sljedeći primjeri nominalnih izraza koji predstavljaju jednu od najočitijih karakteristika jezika struke:

- (10) *inflazione graduale* – postupna inflacija
- (11) *inflazione salariale* – inflacija osobnih dohodaka
- (12) *fattura quietanzata* – podmiren račun, račun s potvrdom plaćanja (isplate)
- (13) *consulente legale* – pravni savjetnik

Vidimo da su i u hrvatskom jeziku ekvivalenti nominalne skupine, a njihova je različita struktura uvjetovana strukturom hrvatskoga jezika. U talijanskom se jeziku imenica nalazi uvijek na prvome mjestu, dok ekvivalent u hrvatskome jeziku predstavlja sintagmu koja povezuje pridjev s imenicom ili pak imenicu s nekom drugom imenicom u genitivu ili u kojem drugom kosom padežu. Drugi je tip nominalne sintagme u talijanskom jeziku imenica s prijedložnim atributom:

- (14) *società per azioni* – dioničko društvo
- (15) *società a responsabilità limitata* – društvo s ograničenom odgovornošću
- (16) *libretto di assegni* – čekovna knjižica

I u tim su slučajevima u hrvatskome jeziku ekvivalenti sintagme koje povezuju pridjev s imenicom ili pak imenicu s nekom drugom imenicom u genitivu ili u kojem drugom kosom padežu.

Glagolske se sintagme mogu dijeliti prema njihovoj funkciji koja je dvostruka. S jedne strane predstavljaju ključnu riječ koja omogućuje izražavanje procesa (primjer 17), a s druge strane upravljaju dopunama u vidu imeničkih

sintagmi (primjer 18).

(17) *stipulare un contratto* – sklopiti ugovor

(18) *essere titolare di un conto in banca* – biti vlasnik tekućeg računa

Stručna je frazeologija uglavnom sastavljena od glagolskih kolokacija. Međutim, one se u većini slučajeva navode pod odgovarajućom imeničkom natuknicom. Za ilustraciju navedimo primjere glagolskih sintagmi koje sadrže jasne podatke o rekciji i koje su autori svrstali pod odgovarajuće imeničke natuknice.

(19) *assumere informazioni su qcn.* – raspitati se o kome

(20) *frodare il dazio* – zatajiti carinu

(21) *gravare di dazio* – opteretiti carinom

U nekom budućem izdanju rječnika trebalo bi voditi računa o davanju većeg broja glagolskih natuknica, čime bi se zašlo u područje sintaktičke valentnosti. Na taj bi se način mogao ponuditi veći broj informacija o rekciji glagola, što predstavlja jedno od najvažnijih gramatičkih obilježja leksičke jedinice.

(22) *prendere atto di* – uzeti na znanje

Šteta da autori uz gornju sintagmu nisu dali prijedloge *di/che* koji uvijek slijede glagolsku natuknicu (*prendere atto di/che*), kao što je to učinio npr. Picchi u svom dvojezičnom stručnom rječniku (1998:935).

Problem rekcija važan je u prevođenju kao i u nastavi općeg stranog jezika i jezika struke. Rješavanju toga problema pomažu kontrastivne napomene i usporedbe koje se vrše s obzirom na gramatičku, posebice sintatičku upotrebu jezičnih jedinica izvornog jezika i jezika cilja. Time smo željeli usmjeriti pozornost na važnost uvrštavanja gramatičkih činjenica u rječnički članak, posebice uvođenja sintaktičkih usporedbi koje doprinose bogatstvu kolokacija.

4. Zaključak

Neizbježan zaključak jest da dobar dvojezični rječnik mora prenijeti semantičku ekvivalenciju što višeg stupnja, te izvršiti sintaktičke usporedbe jezičnih jedinica izvornog jezika i jezika cilja.

Realizaciji tih zadataka pomogao bi još jedan način određivanja značenja termina, a to bi bilo davanje primjera njihove upotrebe kao što se to čini u jednojezičnim rječnicima i modernim općim dvojezičnim rječnicima. U slučaju stručnog rječnika trebalo bi proširiti natuknicu primjerima konkretnih govornih činova i iskazima koji se najčešće upotrebljavaju u poslovnom jeziku. Kontekst bi pružio korisniku rječnika i semantičku i gramatičku informaciju o danom leksičkom obliku. U usporedbi s Picchijevim dvojezičnim poslovnim rječnikom (1993) u kojem takva metodologija povisuje vrijednost leksičkog članka, u *Talijansko-hrvatskom poslovnim rječniku* takva metodologija nije zastupljena. Valja istaknuti da bi u slučajevima nepoklapanja izvanjezič-

ne stvarnosti trebalo uključiti barem osnovne elemente enciklopedijskog znanja (usp. primjer 1).

U radu smo se ograničili na odabrane elemente na osnovi kojih smo pokušali ukazati na neke probleme dvojezične stručne leksikografije. Analiza cjelokupnog korpusa sigurno bi pokazala niz drugih poteškoća karakterističnih za taj par jezika. Bez obzira na neke slabosti, koje se mogu uočiti i u leksikografijama s dužom tradicijom, *Talijansko-hrvatski poslovni rječnik* predstavlja vrijedan doprinos dvojezičnoj stručnoj leksikografiji, posebice ujednačavanju i normiranju terminologije jezika komercijalnog poslovanja. Njegovu pravu vrijednost potvrdit će upotrebljivost rječnika u praksi koja će predložene termine usvojiti ili odbaciti, tim više što hrvatska stručna terminologija u ovom području još nije sasvim normirana.

Literatura

- Bratanić, Maja. 1998. Korpusna lingvistika na kraju 20. stoljeća i implikacije za suvremenu hrvatsku leksikografiju. *Filologija* 30–31, 171–177.
- Dardano, Maurizio, Pietro Trifone. 1990. *La lingua italiana*. Bologna : Zanichelli. 463 str.
- Rizzoli 1992. *Dizionario dei termini economici*, Milano : Rizzoli. 723 str.
- Luppi, Aldo, Anita Jernej. 2000. *Talijansko-hrvatski poslovni rječnik*. Zagreb : Školska knjiga. 528 str.
- Mencacci, Osvaldo, Anna Comodi. 1996. *Dizionario dei termini e dei concetti fondamentali di economia*, Perugia : Edizioni Guerra. 46 str.
- Picchi, Fernando. 1998. *Language & Business : Dizionario italiano-inglese inglese italiano economico commerciale di lingua moderna*. Bologna : Zanichelli. 1788 str.
- Picchi, Fernando. 1999. *Il nuovo Economics & Business : Dizionario enciclopedico economico e commerciale inglese italiano italiano-inglese*. Bologna : Zanichelli. 1594 str.
- Ulrych, Margherita (ed.). 1997. *Tradurre : un approccio multidisciplinare*. Torino : UTET. 376 str.
- Scarpa, Federica. 1997. Equivalenza funzionale e tipologie testuali nella traduzione. U knj. Ulrych (ur.) 1997.
- Vanhese, Gisèle. 1997. Traduzione tecnico-scientifica e lessicologia. U knj. Ulrych (ur.) 1997.
- Spagnesi, Maurizio. 1994. *Dizionario dell'economia e della finanza*. Roma : Bonacci editore. 141 str.
- Zgusta, Ladislav. 1991. *Priručnik leksikografije*. Preveo Danko Šipka. Sarajevo : Svjetlost. 335 str.

Problems of bilingual expert lexicography analyzed on the example of an Italian-Croatian business dictionary

Summary

The research involved an analysis of the problem of bilingual lexicography in economic discourse for which the Italian-Croatian business dictionary by Aldo Luppi and Anita Jernej served as an example. Research results point to the difficulty of inter-language transfer in listing word pairs and of finding equivalents of the highest degree; translational, descriptive and functional equivalents raise the issue of equalizing and standardizing business terminology on national and international level. It has been considered to syntactically compare linguistic units of source and target language.

Ključne riječi: talijansko-hrvatski rječnik, dvojezična leksikografija, poslovni rječnik

Key words: Croatian-Italian dictionary, bilingual lexicography, business dictionary